

Ocene, poročila, zapiski

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI

(Izbral in uredil Boris Merhar. Knjižnica Kondor, zv. 45. Ljubljana 1961. Str. 178 + 8 likovnih prilog.)

Lična in nadvse prikupna knjižica je nedvomno nastala iz žive potrebe približati našo ljudsko pesem mladini, ki se vse bolj in bolj odvrča od tega dela slovenskega kulturnega izročila in sega po sodobni, čeprav dostikrat manj vredni popevki. Uvidevnost založbe Mladinske knjige je vse hvale vredna, zlasti ker spada Štrekljeva izdaja dandanes že med knjižne redkosti in tudi raznih kasnejših zbirk ni mogoče več dobiti.

Izbor in ureditev je bila tokrat poverjena prof. Borisu Merharju, ki je že za Matičino izdajo Zgodovine slovenske književnosti napisal obsežen prispevek o slovenski ljudske pesmi in se tako uvrstil med vidnejše poznavavce ljudskega pesništva. Knjigo je okusno opremila Marlenka Stupica, ki je v zbirkah Etnografskega muzeja v Ljubljani izbrala primerke ljudske umetnosti (razen dveh, ki sta iz Ljubnega oziroma Radovljice), po katerih so bili napravljeni klišeji za likovne priloge, deloma barvne. Ena od njih, ki predstavlja ljudskega godca, je bila hkrati uporabljena za knjižni ovitek.

Zbirka obsega 119 besedil in je razdeljena v dva dela: v prvem so pripovedne pesmi, v drugem ljubezenske, otroške, vojaške, obredne itd. ali kot jih urednik kratko imenuje lirske. Zbirko zaključujejo urednikova »spremna beseda« (str. 141—159) in opombe (str. 159—178). V kazalu so pesmi razvrščene po naslovih. Spremna beseda govori najprej o pojmu in glavnih značilnostih ljudske pesmi, nato o verzifikaciji, o jeziku in pesniškem izrazu, o važnejših zbirkah in izdajah, obravnava posebej pripovedne in lirske pesmi, se dotakne pomena ljudske pesmi in slednjic z nekaj načelnimi besedami uvede opombe k besedilom.

Dosedanje zbirke slovenskih ljudskih pesmi so prinašale skoraj brez izjeme samo gradivo, zato pomeni Merharjeva resničen napredek. Knjiga bo koristna ne le mladini, ampak bo dobrodošla vsakomur, ki bi hotel kaj več zvedeti o naši pesmi, pa se mu noče brskati po raznih etnografskih publikacijah. Tu ima na pregleden in preprost način razloženo vrsto značilnosti slovenske ljudske poezije, tako da si lahko ustvari o njej zaokroženo podobo.

Ne da bi hoteli kakorkoli zmanjševati vrednost in pomen lepe izdaje, pa je vendar treba resnici na ljubo odkrito povedati tudi tisto, s čimer se zahtevnejši bravec ali celo strokovnjak ne more strinjati ali kar ga moti, pa bi želel drugače.

Najprej glede izbire primerov. Od skupnega števila 119 pesmi jih je kar 95 ponatisov iz Štreklja, 12 iz Glonarjevih Starih žalostnih, 10 iz raznih drugih zbirk in priložnostnih objav in samo 2 sta bili doslej neznani, neobjavljeni. Le zakaj ni urednik posnel Glonarja in poiskal primere v rokopisnem gradivu? Tako bi bila zbirka nepogrešljivo dopolnilo naših velikih izdaj ljudskih pesmi, knjiga, ki bi jo z enakim veseljem kot povprečni bravec prebiral in s pridom uporabljal tudi strokovnjak, bodisi domačin ali tujec. Seveda urednik ni mogel mimo nekaterih najbolj znanih, že kar klasičnih pripovednih, a zakaj ni poiskal vsaj njih neobjavljene variante? Zbirka »Od-bora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi« izprde prve svetovne vojne, ki jo urednik dobro pozna in sam omenja na str. 148, vsebuje marsikatero zanimivost; pa tudi Štrekljeva zapuščina še ni izčrpana. Tako pa se mora kakšna »Desetnica« seliti nespremenjena od Štreklja v vse kasnejše zbirke.

Še bolj nerodno je z »lirskimi« v drugem delu. Nekatere skupine so številčno prešibko zastopane. Kako naj bravec dobi pravo predstavo n. pr. o kresnih kolednicah, če v zbirki ni objavljena niti ena res značilna in če od obeh objavljenih, dokaj blede-ličnih, pozna drugo (Sijaj, sijaj sončece) kot otroško pesem, pa naj je pri Štreklju uvrščena med kresne ali ne. Zakaj predstavlja nabožne le romarska »Z rožmarinom na božjo pot«, za katero urednik sam priznava (na str. 156), da ni tipična za tovrstno blago? Dejansko ni niti izrazito romarska, »neasimilirana učena verzifikacija duhovščine, organistov i. dr.«, niti pristna ljudska nabožna, kakor jih je pri Štreklju vse polno — otroško prirske so, naivne in včasih šegave (med pastirskimi božičnimi!), pa prav nič cerkvene. Med ljubezenskimi bi si namesto obrabljenih, ki jih dan za dnem slišimo iz radia, želeli

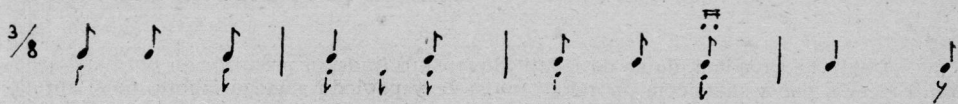
kaj manj znanih, čeprav iz Štreklja. Ne bi bilo napak, če bi bila med stanovske uvrščena še kakšna taka, ki govori o kmečkih obrtnikih. Med štajerskimi se najdejo prav domiselne. Žal je ponesrečeno izbrana druga partizanska »Oj dragi bratci vi«, zato ker (po urednikovem lastnem priznanju na str. 157) »ni šla med ljudi« in ker je samo pesnitev (Gedicht), ne pa pesem (Lied); po motranji strukturi (besednem ritmu) nikakor ni namenjena za petje, ki je vse bolj »glavna poteza« ljudske pesmi kakor pa preprostost. Primer, ki je sam po sebi lep, pristno občuten in po izraznih sredstvih nedvomno blizu ljudskim, bi spadal v antologijo umetne lirike, nikakor pa ne med ljudske pesmi, saj je po bistvu v nasprotju z načeli, ki jih urednik sam (str. 141) postavlja kot spoznavni znak za ljudsko pesem.

Na račun »popravljanja« pesmi se je pri nas že toliko grešilo, da si človek prav oddahne, če naleti na objavo, ki je zvesta predlogi. Vendar se mi zdi, da ta zvestoba ne sme iti predaleč. Nova zbirka bi samo pridobila, če bi bil urednik malo manj obziren do Štreklja in njegovih zapisovavcev, če bi bil besedila, ki jim ni mogoče ugotoviti oblike kitice, objavil brez prekinitve, namesto da se je držal predloge z vsemi nesmiselnimi in z ničimer utemeljenimi odstavki. To velja prav posebno za pripovedne pesmi. Nikoli ne moremo dovolj odločno poudarjati, da se naše pesmi pojo in da so se vedno pele, tudi pripovedne. V času, ko so nastajali prvi zapisi, pa je bila nekitičnost že dosti redek pojav, tako da lahko za večino pesmi domnevamo vsaj dvovrstično kitico, pač v skladu z napevom. Treba bi bilo samo primerjati variante posameznih pesmi med seboj, pa bi se kar kmalu pokazalo, da je delitev na različno dolge odstavke z glasbenega vidika nemogoča, povsem v nasprotju z oblikovnimi zakoni ljudske pesmi.

Pri presojanju ljudske pesmi je mogoče zaiti v dve skrajnosti: ali vidimo v njej zgolj besedno stvaritev ali pa samo glasbeno. Zdi se, da je pri nas še vedno prva skrajnost nevarnejša, ker se posebno slavistom zdi, da je pravilno, če ljudsko pesem obravnavajo samo z vidika in z merili, ki veljajo na področju literarne zgodovine. Dejansko pa je zelo dvomljivo, ali naj pri sestavljanju antologije ljudske pesmi res »odločajo predvsem estetski vidiki«, kakor misli prof. Merhar (str. 142). Glede na to, da je ljudska pesem odsev življenja, se moramo najprej vprašati, kateri primeri so za to pokrajino, za ono vrsto pesmi najznačilnejši. Šele potem pride na vrsto tudi vprašanje, kateri so lepší, vsebinsko in formalno popolnejši.

Če vemo, da je mogoče še danes, 1. 1962, dobiti na terenu pesmi, katerih napev sledimo noter v 16. stol., do protestantskih pesmaric, ali da pojo mlade, morda tik pred drugo svetovno vojno rojene Belokranjice kresne pesmi po isti praprstari oligotonski melodiji kot njih davne prednice — da navedemo samo dva primera — tedaj bi težko pritrdili prof. Merharju, ko pravi, da je »besedilo pesmi njen konkretnejši in stanovitejši del.« Enako se ne moremo strinjati s trditvijo, da je »ljudsko ustvarjanje mnogo vidnejše v besednem kakor v muzikalnem delu pesmi«, saj razkriva muzikalna kartoteka gradiva v Glasbeno narodopisnem inštitutu v Ljubljani veliko raznolikost v oblikovanju melodične linije, ritma, metra, motivov itd. pa tudi v načinu petja. Če je po eni strani za ljudsko pesem značilna konservativnost, vztrajanje na izročilu, pa je po drugi strani bistveno zanjo spreminjanje, preoblikovanje — besedila nič manj kot napeva.

V zvezi z vprašanjem o pravilnosti in nepravilnosti verzov glede na število zlogov naj mi bo dovoljeno majhno dopolnilo k izvajanju na str. 145 spremne besede. Vse nepravilnosti res ne gredo na račun slabih zapisov, kakor pravilno ugotavlja urednik. Verzi, ki ne ustrezajo metričnemu obrazcu, so lahko mlajša, že pokvarjena oblika, ki se je nekako ustalila, ker se je prvotno besedilo pozabilo. Včasih smo sami pričeli, kako pevec zmaši besedilo, da se reši preko pomanjkljivih mest. Pogosto pa so nepravilnosti samo navidezne. To, kar je zapisal Fr. Levec (gl. str. 145), da pevec po potrebi jemlje na en glas več zlogov ali en zlog raztegne čez več glasov in tako z melodijo izravna nepravilnosti v besedilu, je zelo resnično, vendar malo drugače, kot je on mislil. Če je osnova naše pesmi silabična, s tem ni rečeno, da ne pozna nikakršnih melizmov. Prav kratki melizmi v okviru pravilnega, enakomernega ritma omogočajo uvrstitev nadštevilih zlogov v verz tako, da ostanejo nedotaknjeni vsi metrični in muzikalni podudarki, ki dajejo pesmi trdno ogrodje in ustvarjajo videz pravilnosti, reda. Zgodi pa se tudi obratno, da se zaradi manjšega števila zlogov melodija omeji na najnujnejše tone, ki jih še dopušča metro-ritmični obrazec. Včasih pride do dejanskega združevanja zlogov, vendar le tam, kjer jezikovni zakoni (moderna vokalna redukcija) dopuščajo tudi v navadnem govoru krčenje besed, izpahovanje vokalov, nikakor pa ne v narečjih, ki vokale polno izgovarjajo. Da bo stvar jasnejša, naj navedem nekaj zgledov:

Dá je bla óh ~ cet v_Kán ~ ga ~ li ~ lé ~ ji
 Kdó je bív za é ~ dən žé ~ dən
 Dá je bla té ~ ta své ~ ta Li~za ~ bé ~ ta
 Tí_s pre ~ ve ~ lí ~ ke mé ~ re_j ~ máv
 Fán ~ lič je hó~du prov dé ~ leč u_vás

Trditev, da se je začela pojavljati grupacija verzov v kitice v zvezi z rimo (str. 145), bi bilo nemara bolj težko dokazati. Primeni namreč kažejo, da ima na oblikovanje kitic močan vpliv arhitektonska oblika melodije (kakor z druge strani spet kitica besedila vpliva nanjo) in razvoj metričnih obrazcev verza (prim. V. Vodušek, *Kratke poskočne pesmi v Sloveniji*. Rad kongresa folklorista Jugoslavije VI, na Bledu 1959. Ljubljana 1960). Starejše pripovedne pesmi so pogosto brez rime, a le izjemoma nekitične. Še več: pevška kitica nastane lahko iz enega samega verza s ponovitvami in morebitnim dodajanjem refrena, kakor pač zahteva oblika melodije. Naravnost klasičen primer takega oblikovanja kitic najdemo v ljudski poeziji drugih južnoslovanskih narodov.

V odstavku o važnejših zbirkah in izdajah (str. 147 sl.) se je urednik — pač zaradi odmerjenega prostora — omejil na najnujnejše podatke. Zato bodi na tem mestu omenjeno, da je med vojno l. 1943 izšla zbirka pripovednih pesmi (ponatisi iz Štreklja in Starih žalostnih) »Peli so jih mati moja« (kot 60. zv. Slovenčeve knjižnice), ki jo je uredil Severin Šali, tehtne vsebinske opombe pa po podatkih I. Grafenauerja sestavil N. Kuret. Zbirka pomeni prvo tako komentirano izdajo naših pesmi. Prav tako ne bi smeli mimo izdaje prekmurskih pesmi z napevi, ki jo je l. 1957 objavil pri SAZU J. Dravec z naslovom »Glasbena folklorja Prekmurja« in ji napisal obsežen muzikološki uvod. Vsaj z besedo bi kazalo omeniti nekatere zbirke z napevi, ki so jih v prvi polovici tega stoletja izdali Bajuk, Dev, Švikaršič, Žirovnik i. dr.

Na rob spremni besedi še tole: Manj poučen bravec, ki pa ga ljudska pesem zanima, bo morda vprašal, iz katerih del avtorjev, ki so tu in tam omenjeni v oklepajih med besedilom, so posneta mnenja, ki jih urednik navaja. Če bi bila vsaj povsod imenovana publikacija, kot je na str. 143 sl.!

Prav tako ne bi bilo odveč v opombah k posameznim pesmim opozoriti, da je bilo o tej ali oni že kaj napisanega in objavljenega, čeprav je urednik morda po lastni poti prišel do enakih spoznanj. Dvomim, da bi bravnici imeli take podatke za nepotrebno znanstveno navlako, ki ne spada v poljudno izdajo, in obseg knjige bi gotovo ne narastel preko določenega okvira. Prej omenjena Šalijeva zbirka je prav zaradi natančnosti v tem pogledu vsega upoštevanja vredna.

Nekoliko tvegano je za vsebinsko analizo neke pesmi upoštevati samo variante iz Štrekljeve zbirke, kot vidimo na več mestih pri obravnavi pripovednih v Merharjevi izdaji. Saj vemo, da za marsikatero obstaja še kaj vapisal, in vedno znova naletimo pri terenskem delu na katero. Raziskovanje ljudskih pesmi je prav zato včasih težko, ker nikoli ne moremo biti prepričani, da smo zbrali vse gradivo. Nikakor pa ne bi smeli pustiti vnmarr to, kar je že zapisano, čeprav še neobjavljeno.

Da ne bo nepotrebne znote, naj na koncu opozorim še na dve mrvici, ki sta se kdo ve kako izmuznili korekturi. Kleče, kjer je zapisal Fr. Kramar pesem o starem Jobu (gl. str. 171), niso Kleče pri Ljubljani, kakor se navadno misli, ampak Kleče pri Dolu ob Savi. »Janka« pomeni po Pleteršniku in v živi govornici vedno samo žensko krilo, ne pa jopico, kakor se je bilo zapisalo uredniku v opombi k pesmi Novomašnik.

Dr. Zmaga Kumer